GONDOLATOK A KOMMÜN 100. ÉVFORDULÓJÁN

JEMNITZ JÁNOS

A KOMMÜNÁROK SZELLEMI ARCULATÁHOZ

A Kommün centenáriumán sok összefüggést érintettek a megemlékezők a különböző lapokban, szakfolyóiratokban. E helyütt két kérdéskörre szeretném ráirányítani a figyelmet. Az egyik az, amiről rendszerint csak érintőlegesen szokás megemlékezni, holott nyilván nagyon fontos terület, s röviden így fogalmazható meg: kik is voltak a kommünárok? Természetesen nem névsorra, mégcsak nem is rövidebb életrajzi, lexikonszerű összefoglalókra gondolok, hanem annak rögzítésére, hogy milyen környezetből kerültek ki, s főként miként gondolkodtak. Ez az, ami úgy hiszem, az utóbbi időben az úgynevezett „szélesebb közvéleményt" is a forradalmi mozgalmak megjelenítésekor leginkább érdekli, s amire világszerte a kutatók növekvő mértékben igyekeznek választ adni. A kérdés első fele a szociológia területére vezet el bennünket, a második azonban, azt hiszem, nagyon is e folyóirat hasábjaira kívánkozik.

E nagyobb kérdésre kimerítő vagy akárcsak kielégítő feleletet nem tudok adni, de néhány részletére reflektálnék, s remélem ezzel is elősegíthetem a jobb tájékozódást.

Mindenekelőtt egy ellentmondásra hívnám fel a figyelmet. A kézikönyveket fellapozva és a szokványos megállapítások szintjén azt tapasztaljuk, hogy három szellemi irányzatot állapítanak meg a kommünárok táborában; a proudhonistát, az új jakobinust és a blanquistát. Az igényesebb megközelítések a proudhonisták csoportjában megkülönböztetik az új és régi, bal- és jobboldali proudhonistákat. Ezekkel a rögzítésekkel azonban aligha lehet megelégedni. Egyfelől szerfelett hiányosak, másfelől rendkívül statikusak és nem elég árnyaltak.

A Kommün magyar nyelvű irodalmából nagyon hiányoznak az olyan munkák, amelyek elemeznék a II. császárság időszakában a különféle császárságellenes, köztársasági, liberális, demokrata, forradalmi és szocialisztikus csoportosulásoknál végbement mélyreható erjedést. A filozófiai kérdéseket (mint például azt, hogy a szocialista irányban tájékozódók mellett nem véletlenül vallott materialista nézeteket Blanqui vagy Delescluze és e forrongó tábor zöme) itt mellőzném, csak azt hangsúlyoznám, hogy mennyire óvakodni kell a meggyökeresedett leegyszerűsítésektől és a statikus megközelítésektől. Hiszen köztudott, hogy az „apolitikus Proudhon" már az 1848-as forradalom idején képviselőséget vállalt, s felszólalt a munkások védelmében, s posztumusz írásában, amely csak 1865-ben, az Internacionálé megalakulása után jelent meg, ő is elismerte a politikai szervezkedés szükségességét. Delescluze valamikor még opponálta a szocialistákat, később együttműködött velük. Blanqui és követőinek egy része az 1860-as évek közepén fenntartással, sőt gyanakvással

szemlélte az I. Internacionálé első lépéseit, s a proudhonistákban olykor a császárság kegyeltjeit, ha éppen nem besúgóit, de mindenesetre a forradalmi mozgalom megzavaróit látta. Később az Internacionálét jobban megismerve, s nem utolsósorban a bonapartista államgépezettől üldöztetve, amely egyaránt esújtott a blanquistákra és proudhonistákra, eszmeileg, szervezetileg és emerileg is közeledtek az Internacionáléhoz s a proudhonistákhoz.[1] A proudhoisták arculata szintén megváltozott — ez kapcsolódott a már ismertebb elenségekhez, amelyekre inkább csak utalnék, mivel úgy hiszem, itt nem ell ré szletesebben taglalni. Az Internacionálé munkásságának, Marx írásaiak és a nemzetközi kongresszusok vitáinak hatására a régi típusú vezetők Tolain, Fribourg) helyébe újak, radikálisabbak léptek (Varlin, Malon, Theisz és közöttük Frankel). Ismeretes, hogy a jobb- és baloldali, vagy régi és új típusú vezetők között mindenekelőtt két fontos kérdésben mutatkozott különbség. Az egyik a sztrájkokkal szembeni magatartást érintette. A régi proudhoni dogmák szerint a sztrájkok nem segítenek a munkásság sorsán. E kérdésben az Internacionálé megalakulása óta heves viták folytak a nemzetközi kongresszusok plénumán is, amelyek során Marx is többször felszólalt és a megalapozott elméleti analízist fejtett ki. A világos érvelés mellett azonban alighanem a gyakorlat, a francia valóság alakulása hozott e téren is fordulatot, amikor a gazdasági válság és a politikai krízis együttesen sztrájkhullámot váltott ki, s ezt a proudhonistáknak is fel kellett karolniuk. Ennek során indult meg a belső megtisztulás, a vezetők „rotálása", amikor a régiek helyébe újak álltak, akik eleve vállalták a sztrájkmozgalmak irányítását.

A sztrájkok megítélése mellett talán még jelentősebb volt az a vita, amely akörül folyt, hogy kell-e harcolnia a munkásszervezeteknek tisztán politikai célkitűzésekért? Az Internacionálé egyértelmű választ adott: igen, a munkásoknak, szocialistáknak elsőrendű feladata a politikai szabadság szavatolása, a császári, monarchista, bonapartista rendszerek megdöntése, a köztársaság és a polgári demokratikus feltételek kialakítása. E kérdéseket az Internacionálé 1867-es lausanne-i kongresszusának határozata tisztázta, amelynek rövidesen kedvező visszhangja támadt Franciaországban is. A blanquisták táborában ezután oszladozni kezdtek a gyanakvás felhői, de megintcsak sokoldalú, többtényezős folyamattal állunk szemben. Egyfelől a különféle ellenzéki csoportosulások közeledtek egymáshoz, másfelől a válságba jutó császárság terrorja is fokozódó mértékben sújtott le rájuk, és ugyanakkor érezték e válságot, amely egyszersmind megszólalási lehetőséget is biztosított nekik. Lapokkal rendelkeztek az emigrációban és Franciaországban egyaránt. S itt megint azt tapasztaljuk, hogy sokszor nem lehet tisztán proudhonista vagy polgári köztársasági orgánumokról beszélni, mivel ezek, érthető okokból, helyet adtak hasábjaikon a „vendégszereplőknek". Az 1860-as években a „Rive Gauche" egyik szerkesztője Charles Longuet volt s állandó munkatársa P. Lafargue — akik ekkor már Marx környezetéhez tartoztak, de e lapba olyan forradalmár emigránsok is írtak, akik távolról sem voltak marxisták. Ugyanígy később, az 1860-as évek legvégén az egyik legbefolyásosabb ellenzéki lap a „Marseillaise"

[1] E kérdésekről bővebben szól az egykorú blanquisták közül Charles Da Costa „Les blanquistes" c. írásában (Paris 1912); az újabb kutatások között elsősorban Maurice Dommanget írásait lehet megemlíteni, mindenekelőtt: „Blanqui et l'opposition revolutionnaire à la fin du Second Empire" (Paris 1960).

volt, amelynek egyik szerkesztője Henri Rochefort a ragyogó és bátor ellenzéki publicista, akit 1870-ben képviselői mandátuma ellenére bebörtönöztek, amikor nem rettent vissza attól, hogy a nevezetes Victor Noir gyilkosság után így írjon egy nyilatkozatában: „voltam olyan gyenge, hogy azt higgyem: egy Bonaparte más is lehet, mint gyilkos. Képes voltam elhitetni magammal, hogy e gyilkosságból és orgyilkosságból élő család valamelyik tagja becsülettel ki mer majd állni a porondra . . . Tizennyolc esztendeje nyög Franciaország az útszéli rablók vértől csöpögő ökle alatt . . . Francia nép, mikor kiáltod oda nekik, hogy elég volt?" S természetes, hogy ilyen körülmények között Rochefort, aki nem volt szocialista, rendszeresen helyet biztosított a lapban az Internacionáléhoz tartozó publicisták cikkei számára, beszámolókat közölt az Internacionálé kongresszusairól, munkájáról. Majd amikor a francia—porosz háború megkezdődött, s a lap a háború és bonapartista kirobbantói ellen lépett fel, ez a szellemi front még szélesebbre nyílt: a „Marseillaise" hasábjain szólalt fel a háború ellen az idős fourierista Victor Considerant is.

Vagyis a császárság utolsó éveiben, válságos periódusában már szélesebb köztársasági-szocialista egységfront volt kibontakozóban, s ez olykor nehézzé teszi a sajátos eszmei arcvonalak pontos meghatározását. Mindemellett hangsúlyozhatjuk, hogy ekkor, az 1860-as évek végén is megfigyelhető egy jellegzetes vonás, nevezetesen az, hogy a köztársasági ellenzék táborából mind többen közeledtek a szocialista eszmékhez. Vagyis míg kezdetben a császárságot támadták, később már mindinkább társadalmi reformokat követeltek. E forradalmároknak korábban is megvoltak társadalmi reform szándékaik, de az 1860-as években mélyítették el tudásukat, s aligha Blanqui az egyedüli, akinek szocializmusa ezekben az emigrációs években vált éretté, s gondolatait ekkor vetette papírra.

Magától értetődő, hogy a szocializmus fogalma nem helyettesíthető be a mai fogalmakkal, s az, hogy ebben az irányban ki meddig jutott el, s hogy ki mit értett e fogalmon, megint olyan témakör, amelynek történeti tisztázása további feladatnak tekinthető. Az azonban bizonyos, hogy a köztársasági, ellenzéki táborban a politikai rendszer megváltoztatását, a szabadságjogok biztosítását növekvő mértékben összefűzték a népjólét megteremtésével, szociális reformokkal, szocialisztikus törekvésekkel.

Ez a széles egységfront 1870 őszén újabb összetartó elemekkel bővült, erősödött, amikor a sedani katasztrófa után a porosz csapatok mélyen betörtek Franciaországba s már Párizst fenyegették. Ekkor feléledtek a régi, 1792—1793-as forradalmi, jakobinus hagyományok, a forradalmi nemzeti egység gondolata. Később a nemzeti egység széttöredezett, a szociális elemek nagyobb hangsúlyt kaptak. A belső átcsoportosulás ellenére azonban 1870 telén, a nagyburzsoázia kormányzatával (amely a vidéki jómódú parasztságra és természetesen a klerikalizmussal, monarchizmussal terhelt rétegekre támaszkodhatott) szemben újabb akcióegység született különböző forradalmi körök, irányzatok között, s miként az 1860-as évek végén, megint „pártközi koalíció" közös frontjában léptek fel. Végeredményben a március 18-i foradalom előtt a forradalmi bizottságok ilyen alapon keletkeztek, s március 18 után az első forradalmi hatalom, a Nemzeti Gárda Központi Bizottsága is koalíciós" frontot alkotott („pártpolitikailag" és „eszmeileg" egyaránt), majd a Kommün idején, a 72 nap alatt is ez a közös összefogás maradt jellemző.

Az összefogást tehát három különböző periódusban kellene részletesebben elemezni: megszületését az 1860-as években, továbbélését 1870. szeptember

4-e után, majd pedig a Kommün napjaiban. Mindhárom időszakban az összetartó pántok az erősebbek — a reakcióval szemben, hiszen valamennyi forradalmi irányzatnak élethalálharcot kellett vállvetve folytatnia —, de mindemellett tanulságos lenne a sajátos profilok kimunkálása is.

S itt még egy félreértést és leegyszerűsítést kell eloszlatni. Tévedés lenne valamennyi szereplőt valamelyik nagyobb csoportba beleerőszakolni. Miként az 1860-as évek végén is sokan írtak, szervezkedtek a császárság ellen, anélkül, hogy bármelyik párttal egyértelműen eljegyezték volna magukat, ugyanígy a Kommün napjaiban a nyolcvanegynéhány megválasztott Kommün-tag jelentős hányada nem volt sem proudhonista, sem blanquista, sem új-jakobinus, hanem egyszerűen forradalmár, akiket jórészt személyes érdemeik alapján választottak meg, akiket a párizsi nép az elnyomás és üldöztetés éveiben ismert és szeretett meg. Csak egy példát említve, itt van Jules Vallès esete, aki közel állt valamennyi irányzathoz, forradalmi bátorságához, megvesztegethetetlenségéhez nem fért kétség, ahhoz sem, hogy nem elégedett meg pusztán a formai egyenlőséggel és köztársasággal — a szociális törekvéseket szívéből osztotta —, mégsem tartozott egyetlen csoporthoz sem. Mi volt az, ami elválasztotta, megkülönböztette: erre megint további kutatás adhat választ. Ami kétségtelen, az az, hogy az adott pillanatban tehetsége és bátorsága tetemesen hozzájárult a forradalmi mozgalom sikereihez, s életútja a Kommün bukása után is értékes, jóllehet sohasem lett marxista szocialista.

E folyamatoknál érdekes lenne azt elemezni, hogy mennyiben voltak meghatározóak a tudati elemek, s mennyiben a történeti helyzet, a válságjelenségek, a kormányzat elnyomó politikája, a háború, az ostrom és a kormány „nemzetáruló" politikája stb. Ezek az objektív adottságok rendkívül nagy szerepet játszanak, de a tudati tényezőket s ezek változását — jelesen a szocialista gondolatok befogadását — sem lehet lényegtelennek minősíteni.

S itt még egy, ha nem is perdöntő, de érdekes jelenségre utalnánk. Arra, hogy a történeti jelenről alkotott nézetekre miként hatott a történeti múltról kialakított felfogás — vagyis milyen volt a kommünárok „történetszemlélete". E kérdést csak érintem, de az összefüggés megintcsak „megérné" a további vizsgálódást. Már csak azért is, mert a múlt megítélése ezúttal valóban a szó szoros értelmében befolyásolta a jelenről való vélekedést. Ezt két vonatkozásban is lemérhetjük: egyfelől a szociális kérdés felismerésében, ami szorosan kapcsolódott ahhoz az itt már többször érintett kérdéshez, hogy mennyire és miképpen voltak szocialisták a kommünárok. A másik nagy témakör a demokratizmus problémája, amely a nagy francia forradalom során is válságot okozhatott, s ami 1871-ben is megoszthatta és meg is osztotta a forradalmárokat, sőt a szocialistákat is. (Hiszen, miként éppen a legújabb kutatások kimutatják, a Kommün utolsó heteiben bekövetkezett szakadásnál a vitában nem úgy sorakoztak fel a résztvevők, hogy csak az egyik oldalon lettek volna az Internacionáléhoz tartozók, a szocialisták, noha a „többség"—„kisebbség" vitájában a megosztó elem kétségtelenül a demokrácia értelmezése volt.)

Visszatérve az előző kérdéskörre, aligha meglepő, hogy a francia forradalom történetével a francia forradalmárok, szocialisták közül számosan szinte nemzedékről nemzedékre foglalkoztak. Köztük ott találjuk Buonarotti és Cabet, Louis Blanc és Jaures nevét. A különböző nemzedékek képviselői közül nem hiányoznak a kommünárok sem. Érdekes, hogy az egyik hosszabb tanulmány szerzője egy vezető blanquista, Edmond-Marie Tridon volt, aki az 1860-as évek derekán jelentetett meg egy brosúrát az hébertisták történetéről. Ebben

a jakobinusokkal szemben Hébert és társainak védelmére kelt, s hangsúlyozta, hogy a nép érdekeit tulajdonképpen ők érezték át legmélyebben. Nem csoda, hogy ezt a brosúrát a császárság elkoboztatta. Tridon, aki Blanqui legközvetlenebb környezetéhez tartozott, már egy évvel korábban, 1865-ben illegálisan megjelentetett egy népszerűvé vált antiklerikális és forradalmi folyóiratot, a „Candide"-ot, amit rövidesen szintén betiltottak, s szerkesztőit viharos körülmények közepette bíróság elé állították. Tridon e lapban történeti cikkeket is megjelentetett, amelyekben a nagypolgári köztársaságiakat, a girondistákat támadta és Marat védelmére kelt. Abban, hogy Tridon és közvetve Blanqui a „nagy forradalomból" a Marat—Hébert tradícióit tekintette érdemlegesnek, nemcsak a forradalmi érzések elevensége volt érzékelhető, hanem a szociális tartalom is. (Csak zárójelben: Tridon az 1870. szeptember 4-i forradalom után Blanqui oldalán szerkesztette a „Patrie en Danger" c. blanquista lapot, részt vett az októberi felkelésben, a Kommün tagja lett, a végrehajtó, majd a katonai bizottságban tevékenykedett, de a többi blanquistával szemben, alighanem részben történeti stúdiumainak köszönhetően is — nem a többséggel, hanem a kisebbséggel szavazott. Egyébként a Kommün bukása után Belgiumba emigrált, ahol még ugyanezen évben megbetegedett és meghalt.)

Jóllehet nyilván mások esetében is összefüggéseket állapíthatnánk meg a forradalomról és a jakobinus diktatúráról kialakult véleményük s 1871-es válaszaik között — ezt itt mégsem tehetjük meg. Csak egyetlen végső utalást: a Kommün április—májusi vitáiban is gyakorta találkozhatunk a „kisebbség"-hez tartozók táborában azzal az érveléssel, hogy a Kommün nem követheti el újra a jakobinus diktatúra hibáit, nem folyamodhat diktatúrához a néptömegek ellenében. Vagyis, míg a kommünárok egyik csoportjánál a jakobinus diktatúrát példaképnek tekintették, egy másik csoportnál (ahova egyébként a szocialisták inkább tartoztak) a jakobinus párt és korszak inkább a negatív példa szerepét játszotta, amivel szemben ők 1871-ben inkább akartak „népközelben" maradni.

S ez az a kérdés, amely mindenképpen nagyobb figyelmet érdemel, hiszen ez a törekvés a Kommün egyik elévülhetetlen érdeme, s ha lehet is azt mondani — némi fenntartással és helyesbítéssel —, hogy a március 18-i forradalom spontán jellegű volt, az feltétlenül felismerhető, hogy ez a demokratizmus, az intézkedések egész köre, s a meghirdetett politika már nagyon is tudatos volt.

A KOMMÜN DEMOKRATIZMUSÁRÓL

A Kommün demokratizmusa természetszerűen kapcsolódott a régi államgépezet szétveréséhez, egész léte a demokratizmusból fakadt, másként nem is létezhetett. A hadsereget régi formájában nyomban fel kellett váltania — az aktív tisztek zöme első pillanattól ellenségesen viseltetett a Kommünnel szemben — s a felfegyverzett nép állt a régi hadsereg helyébe, az első forradalmi kormány pedig a nemzeti gárda demokratikus úton választott Központi Bizottságából került ki. Később ennek a helyébe lépett ugyancsak demokratikus választás útján a Kommün, amely a klasszikus marxi meghatározás szerint egyszerre oldotta meg a törvényhozó és a végrehajtó hatalom feladatait. Ami pedig a bíróságokat illeti, itt is a demokratikus választások módszerét alkalmazták.

A Kommün demokratizmusa azonban nem merült ki a választásokban, abban, hogy a vezetés csaknem valamennyi szintjén választások útján állí-

tottak jelölteket. Lenin, amikor a Kommün tanulságait elemezte, a régi államapparátusnak két pillérét jelölte meg. Az egyiket a hadseregben és a rendőrségben látta — amiről már szó esett (bár a rendőri apparátus és az ügyészség átalakítására még vissza kell majd térnünk) —, a másik a bürokrácia volt. S erről a következőket írta: „Ebből a szempontból különösen figyelemre méltó a Kommünnek Marx által kiemelt egyik rendelkezése: a mindenféle reprezentációs pénzek kiutalásának és a hivatalnokok mindenfajta pénzbeli kiváltságainak megszüntetése, valamennyi köztisztviselő fizetésének leszállítása a *‚munkásmunkabér'* színvonalára. Éppen itt nyilvánul meg legszembetűnőbben a *fordulat* — a burzsoá demokráciától a proletárdemokráciához." S hogy Lenin ezeket az intézkedéseket mennyire fontosnak tekintette, ezt tanúsítja saját aláhúzása: „erről hallgatnak, mintha valami idejétmúlt ‚naivitásról' volna szó, körülbelül úgy, ahogy a keresztények, miután a kereszténység államvallássá lett, ‚megfeledkeztek' a demokratikus forradalmi szellemtől áthatott őskereszténység naivitásáról".[2]

Mindez ugyanis összefüggött nemcsak a bürokratizmus lebontásával, hanem egyik ikertestvér-jelenségének leküzdésével is: a karrierizmusnak akarták elejét venni, s Marx is, Lenin is hangsúlyozta, hogy a fenti intézkedés teheti ezen a téren a legjobb szolgálatot.

Néhány adalék a Kommün történetéből, amelyek a demokratizmus erejét bizonyították. Egyfelől ismeretes a Kommün vezetőinek közismert puritanizmusa, az például, hogy Theisz és Jourde, a Kommün pénzügyminiszterei közül az egyik kifejezetten anyagi gondokkal küzdött, míg a másik „minisztersége" idején is változatlanul padlásszobájába tért haza. Mindez hozzátartozott a Kommün moráljához. De azért akadtak ellenpéldák is.

Ezek közül éppen az említett etikai alapelveket sértette meg Henry-Jules Bergeret. Bergeret közel állt a blanquistákhoz, a szeptember 4-i forradalom után a Nemzeti Gárda Központi Bizottságának tagja lett, a március 18-i forradalom után a forradalmi erők egyik tábornoka, s beválasztották a Kommünbe is. Mint ilyen a végrehajtó és a katonai bizottságban tevékenykedett, április 4-én pedig a megerősített Párizs katonai parancsnokává nevezték ki. Hamarosan azonban hírek érkeztek arról, hogy szálláshelyén fényűzően rendezkedett be, mai szóval élve „gazdasági visszaéléseket" követett el, s már április elején letartóztatták, vizsgálatot folytattak ellene s csak április végén került szabadlábra, ami után részt vett a Kommün védelmi harcaiban.

Ez különben csak az egyik súrlódás volt a Kommün és a katonai parancsnokok, sőt a választott katonai szervek között. A Kommün ugyanis megkövetelte, hogy a katonai vezetők is vessék alá magukat a községtanács irányításának, s az 1793-as hagyományokat felújítva, a delegáltak révén közvetlenül ellenőrizték őket. A katonai Központi Bizottságban azonban mutatkoztak olyan tendenciák, hogy az egymás mellé rendelésből induljanak ki, később viszont konkrét intézkedések váltottak ki nézeteltérést, többen a Kommün késedelmeskedését kifogásolták. Mindenesetre tény, hogy a 72 nap alatt a Kommün több katonai vezetőjét váltották le, s ebben nemcsak a katonai rátermettség hiánya játszott szerepet (pl. Rossel esetében). Végül is a legfontosabb intézkedéseket — az operatív katonai parancsokat nem érintve — a Kommün testülete hozta meg.

A Kommün akaratának, s így egyúttal a demokratizmusnak az érvényesü-

[2] Lenin: Állam és forradalom; Összes Művei, **33**, Budapest 1965. 39.

lésében nemcsak a hadsereg portáján akadtak problémák. Ott volt az ügyészség is, amelynek munkájában a Kommün vizsgálatot rendelt el. Az ügyészség irányítását a blanquista Raoul Rigault vette kézbe, akinek rátermettségéről valóságos legendák maradtak fenn. Segítője volt Theophile Ferré, mindketten iskolázottak, bátrak és megvesztegethetetlenek, mindketten a forradalom mártírjai lettek. Az ügyészség munkájával sokan mégsem voltak elégedettek, noha Rigault és Ferré jóhiszeműségét és forradalmiságát senki nem vonta kétségbe; többen kifogásolták az önkényes letartóztatásokat, követelték, hogy Rigault csak az igazságügyi bizottság jóváhagyásával foganatosíthasson eljárásokat. Ez ügyben a Kommün vizsgálatot folytatott, már csak azért is, mert több bejelentő, részben Kommün-tagok, a rendőrbiztosokra panaszkodott. A kései kutatók kifogásolják az ilyen általánosított panaszokat, s hangsúlyozzák a rendőrbiztosok többségének jó szándékát, no meg azt, hogy ezeket többnyire a forradalmi klubok jelölték tisztükre. Ami viszont az ügyészség önállósodását illette, a Kommün ez ügyben ugyanúgy nem tett engedményt, mint a hadsereg esetében, — félreérthetetlenül a községtanács alá rendelte tevékenységét. Mindez nemcsak a közös testület döntéseinek primátusára vonatkozott, hanem azt az alapelvet is érvényesítették, hogy a Kommün tagjainak mindenüvé joga legyen elmenni, bepillantást szerezni.

A Kommün egész tevékenységét áthatotta ez a demokratikus törekvés. Tulajdonképpen ezzel kapcsolatos két olyan lépés is, amit egyébként Marx már az eseményekkel egyidejűleg hibának, túlzott aggodalmaskodásnak ítélt. Az egyik a Nemzeti Gárda Központi Bizottságának a hatalomról való lemondása volt. Ez a katonai forradalmi szerv ugyanis ismeretes módon március 19-én csak ideiglenesen vállalta a forradalmi hatalom gyakorlását — amíg a választásokat megejtik. (Ezt első nyilatkozataiban is hangsúlyozta, de a bizottság tárgyalásain, a teendőket tisztázó megbeszélésein is egyöntetűen ilyen vélemény kerekedett ki.) Marx hangsúlyozta, hogy ezzel a forradalom értékes napokat veszített, amikor támadnia kellett volna. A késlekedés mögött azonban nem tétova bizonytalanság húzodott meg, hanem az a hangsúlyozott demokratizmus, hogy egyfelől Párizs lakosságát akarták megkérdezni, másfelől a forradalom másnapján a forradalmárok is még abból indultak ki, hogy csak Párizs nevében beszélhetnek, s meg kell várniuk, amíg kapcsolatokat teremtenek az ország többi városával, amíg az egész francia nép hallatja szavát. S ugyanez a demokratizmus érvényesült akkor is, amikor a Központi Bizottság minden jelentősebb kérdésben elhalasztotta a döntést, amíg a választásokat megejtik, s ezzel a forradalom 10 értékes napot engedett át az ellenforradalomnak, hogy az a meglepetésszerű vereség után összeszedje erőit.

A Kommün azután hasonló szellemben kezdte meg tevékenységét, aminek néhány aspektusát már jeleztük. Ugyancsak jellemző vita kezdődött már az első napon az ülések nyilvánosságáról, illetőleg arról, hogy a megbeszéléseket a sajtóban teljes egészében közzé kell-e tenni. A vélemények megoszlottak, sokan ismét a demokratizmus jegyében az abszolút nyilvánosságot követelték meg, mások — főként a blanquisták — viszont a rendkívüli helyzetre, a tényleges háborús állapotra hivatkozva ennek káros voltára figyelmeztettek. Az ellentétek tehát ismét és ismét gyakorlati lépésekkel kapcsolatban kerültek felszínre, de a csak kisebb jelentőségű viták mögött megtalálhatjuk a mélyebb ellentmondást: egyfelől a maximális demokratizmus megvalósítására irányuló törekvést — a másik oldalon a pillanatnyi szükségszerűséget, amely a forradalom érdeke szempontjából is ennek korlátozását követeli meg.

Mindezzel kapcsolatos, hogy a Kommün a legteljesebb kulturális szabadságot igyekezett biztosítani. Ez azután a sajtó frontján olyan sajátos helyzetet teremtett, hogy noha számtalan új tiszavirágéletű lapocska jelent meg, de a forradalmi Párizsban jó ideig kaphatóak voltak a Kommünnel távolról sem rokonszenvező nagypolgári lapok, s csak némelyiküket tiltották be azután, hogy kifejezetten támadták a Kommünt.

Félrevezető lenne azonban, ha a demokratizmusról szólva pusztán azt idéznénk fel, amikor és ahol e demokratizmus problémákat okozott. Az igazság az, hogy ez a demokratizmus a forradalomnak ugyanakkor nagy felhajtó ereje is volt. S itt visszautalhatnánk arra, hogy már a március 18-i forradalom is csak így győzhetett, hiszen a kormány és a katonatisztek meglepetésszerű támadását úgy tudták vissza- sőt leverni, hogy a néhány hete-hónapja működő forradalmi bizottságok ténylegesen pillanatok alatt tudták mozgósítani a tömegeket a forradalom megvalósítására. S ez a szoros kapcsolat március 18—19 után sem lazult meg.

Ismeretes, hogy a Kommün a legkülönfélébb demokratikus szervekkel szoros együttműködésben tevékenykedett. A Kommün-tagok jelentős része „fizetés nélküli másodállásban" Párizs egyes kerületeinek munkáját is irányította, mások katonai parancsnokok voltak vagy megbízottakként járták a „frontot" és hallgatták meg a nemzetőröket, ismét mások a szakszervezetekkel, klubokkal tartották a kapcsolatot. Fennmaradtak visszaemlékezések, amelyek részben a fenti okok miatt a „túlterhelésről" panaszkodtak. Arnould erről így írt: „Nem aludtunk. Ami engem illet, nem emlékszem, hogy e két hónap alatt tízszer is levetkőztem, lefeküdtem volna . . ." Vallès ugyanígy emlékezett vissza: „Micsoda mesterség! Pedig én olyan lusta vagyok! Ezektől az emberektől odaát megveszek vagy megőrülök. Nappal ülés! Éjjel ülés!"[3] S ez minden demokratikus forradalom velejárója volt, nemcsak a Kommünben, hanem a XX. sz. forradalmainál is ezt a túlfeszített munkamódszert találjuk, hiszen minden kérdésben a kollektív testületekkel összhangban a forradalmi plénumoknak kellett meghozniuk a végső döntéseket.

S ha a kapcsolat kiépítése, megtartása fáradsággal járt, ez erőt is jelentett. A Kommün nevezetes szociális-gazdasági intézkedéseit például a szakszervezetekkel és a népi klubokkal karöltve hozta meg, s tudjuk, hogy sok esetben az előzetes tervezeteket megküldték e tömegszervezeteknek, s azt is, hogy olykor éppen ezek sürgettek bizonyos „kormányintézkedéseket" a munkások sérelmeinek orvoslására — amit a kommünárok, sokszor Frankel, Varlin figyelmesen tanulmányoztak is. Ezekről a kapcsolatokról, az alulról jövő kölcsönhatásról részletesebben olvashatunk M. Choury már említett könyvében,[4]

[3] Ezzel a túlterheléssel kapcsolatban utalhatunk néhány kísérőjelenségre. M. Choury nemrégiben magyarul is megjelent könyvében utal arra, hogy a különféle kerületi tanácsokban, népi szervekben többen követelték, hogy a Kommün testületét egészítsék ki, s ennek a követelésnek a különböző forradalmi lapok is hangot adtak. Vagyis a legfontosabb demokratikus testületnek megvolt a becsülete, sokat vártak tőle. A kiegészítésre sor is került, miután több liberális nagypolgári tanácstag lemondott mandátumáról, de ezek csak pótválasztások voltak, érdemleges átalakításra nem került sor. Ebben nyilván megintcsak a rendkívüli körülmények voltak a meghatározóak, hiszen minden ilyen választás a háborús állapotok közepette hallatlan erőfeszítéseket igényelt, eltéríthette a figyelmet. Így e demokratizáló törekvésekkel szemben éppen a célszerűség érvényesült. (Lásd Maurice Choury: Vive la Commune. A Párizsi Kommün története. Budapest 1971.)

[4] M. Choury, 252—261.

néhány adalékkal azonban ezeket az ismereteket még ki is lehet egészíteni. Így megemlíthető, hogy a klubokban nemcsak rendszeresen találkozhattak a legaktívabb forradalmárok, hanem ezekben szervezett mozgalmi élet folyt, s a kluboknak olykor külön lapjaik is voltak, ezek olykor még bírálták is a Kommünt aggályoskodása, késedelmeskedése miatt. A szakszervezetekről tudnivaló, hogy Párizsban akkor 34 munkásszindikátus, 43 termelőszövetkezet és 7 fogyasztási szövetkezet tevékenykedett, amelyek mindenekelőtt a munkabizottsággal állottak jó kapcsolatban. Nem szabad megfeledkezni a nőszövetségről, amely a legkülönfélébb feladatokat látta el, politikai, szociális, sőt katonai feladatokat is. S a felsorolásban eddig csak azokról a szervezetekről szóltunk, amelyek már 1871. március 18 előtt születtek meg. Ezeket azonban ki kell egészíteni az újakkal, a különféle szintű társadalmi és félig vagy egészen államhatalmi bizottságokkal, amelyek között külön figyelmet érdemel, hogy a Kommün napjaiban születtek meg az első munkástanácsok is. Ezek közül nagyobb jelentőségre tett szert a Louvre-beli fegyverüzem munkástanácsa, amelynek munkakörét, feladatait pontosan meghatározták. Egy május 3-i rendelkezés értelmében a munkástanács ellenőrzést gyakorolhatott az egész munkamenet fölött, a tanácsnak naponként kellett üléseznie, s tagjainak kívánság szerint be kellett számolniuk a munkáskollektívának, ahogy ők is beszámoltathatták a választott üzemi részlegvezetőket csakúgy, mint az egész vállalat vezetőit.[5] A sokféle intézkedés együttvéve mind azt bizonyította, mennyire tudatosan fáradoztak a Kommün vezetői azon, hogy a kapcsolatok ne lazuljanak meg a munkástömegek és vezetők között.

Ahogyan a Kommün vezetői Párizs egész lakosságát mozgósítani igyekeztek, természetesen nem feledkeztek meg a „fejmunkásokról" sem. Courbet a Kommün tagjaként április 6-án egy nagygyűlésen mondta: „ma a művészekhez fordulok, hivatkozom értelmükre, érzelmeikre, hálájukra . . . Ebben az órában a művészeknek minden erejükkel hozzá kell járulniuk — ez becsületbeli adósság — Párizs erkölcsi állapotának helyreállításához, a gazdagságát jelentő művészetek helyrehozásához."

S a művészek valóban a Kommün segítségére siettek, köztük olyanok, mint Courbet, Corot, Manet, Millet, Oalou, Daumier, Gill és Pilotell. Amit viszont e helyütt alá kell húznunk, az az, hogy a szellemi élet felfrissítése, megreformálása szintén mennyire demokratikus módon ment végbe. A Kommün különféle bizottságok felállítását kezdeményezte. A művészeti bizottságnak többek között az említett kiváló művészek voltak tagjai, de külön bizottságot alakítottak a színészek, s hasonló bizottságok és specializált albizottságok működtek az oktatás területén is, s valamennyi eredményekről számolhatott be.

Említésreméltó az a vita, amely a Kommün testületében a színházak irányításáról folyt le május 19-én néhány nappal a tragikus „véres hét", a Kommün bukása előtt. Az előadó Edouard Vaillant, az oktatásügyi bizottság vezetője volt, s amellett érvelt, hogy a színházak irányítását nem a közbiztonsági, hanem az oktatásügyi bizottságnak kell ellátnia. Megjegyezte, hogy ez előbbi felügyelhet a színházak belső rendjére — különös tekintettel a jelen háborús viszonyokra —, de miként a forradalom a földet a parasztoknak, a termelési

[5] P. M. Kerzsencev: Isztorija parizsszkoj kommuni 1871, Moszkva 1959, 405. (A klubok tevékenységéről részletesebben lásd a Parizsszkaja Kommuna 1871 goda c. kétkötetes munkát. Moszkva 1961.

eszközöket a munkásoknak adta, ugyanúgy a színházakat a színházi dolgozók vezetésére kell bízni. Vaillant mindezt igy fogalmazta meg: „a színházaknak a művész föderációkhoz kell tartozniuk, ezért az oktatásügyi delegáció szükségesnek vélte, hogy e célból minden művészt összehívjon".

Vagyis megintcsak a demokratizáló tendencia érvényesülését láthatjuk, amit jóvá is hagytak. Megemlíthetjük, hogy e vita során nemcsak a demokratizmus elvének szereztek érvényt, nemcsak a leegyszerűsített adminisztratív irányítást utasították el s figyelmeztettek, hogy a kulturális életben az alkotás princípiuma az elsődleges. Miként Urbain, a forradalmár s a császárság idején állásából elmozdított tanár megjegyezte, „a rendőrség hatalmának a színházak fölött csak az előadások alatti rend fenntartására kell korlátozódnia", de a darabok színrehozásában az oktatásügyi bizottságnak kell javaslatokkal élnie.[6]

Megjegyzendő, hogy a vitában a demokrácia és kulturális szabadság másik vetületéről is szó esett. Nevezetesen arról, hogy a kulturális életben az alkotók szabadságának vannak-e korlátai, és a „közjó" érdekében a Kommün mennyiben szólhat bele a színházak műsorpolitikájába s általában irányításába. Voltak olyanok — ezek véleményének legvilágosabban Félix Pyat adott hangot —, akik minden beavatkozást elutasítottak. E nézetet azonban elvetették, s a szellemi befolyásolást, ellenőrzést szükségesnek minősítették[7] — amit azonban, mint tapasztalhattuk, jobbára a szellemi dolgozók különféle bizottságainak befolyása révén kívántak megvalósítani.

A minden szinten megmutatkozó demokratizáló törekvéseket természetszerűen tükrözte a Kommün alkotmánytervezete is. A beterjesztő Lefrançais így írt a tervezetben: „Mivel a községi hatalom voltaképpen a népfelségen alapul, mindenkor ezt kell őszintén kifejezésre juttatnia." Ez volt az alapeszme, ezt iktatták törvénybe, ez vezette a Kommünt minden intézkedés meghozatalakor, s mint láthattuk e 72 nap alatt a munkában és harcban egyaránt megvalósította a demokrácia „a népért és a nép által" alapelvét, s ez a magyarázata az olyan energiák felszabadításának és sikereknek, amelyekről Marx 1871 áprilisában így írt Kugelmann-nak „Micsoda rugalmasság, mennyi történelmi kezdeményezés, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban . . ."[8] Ez a forradalmi demokratizmus 1871-ben sikereket hozott, tanulságokat kínált — ami száz esztendő múltán sem avult el.

[6] A szocialista realizmus, I, Szerk. Köpeczi Béla. Budapest 1970, 122—123.
[7] Uo. 124—128.
[8] Marx és Engels: Válogatott levelek, Budapest 1950, 308—309.